

Posudek na disertační práci Mgr. Věry Hejhalové
*Zur Integration von Phrasemen in ein allgemeines und phraseologisches Wörterbuch
Deutsch – Tschechisch aus kontrastiver und korpuslinguistischer Sicht*

Interdisciplinárně zaměřená disertační práce Mgr. Věry Hejhalové vychází ze spolupráce na vytváření databáze k připravovanému Velkému německo-českému akademickému slovníku (VNČAS). Na frazéměch s názvy zvířat autorka rozebírá problematiku zpracování frazémů v překladovém slovníku s využitím elektronických korpusů a nejnovějších metod korpusové lingvistiky.

Práce o rozsahu 255 stran včetně seznamu literatury a tří příloh (z nichž třetí, v práci zmíněná lemmata, doplňuje ještě příložené CD) je členěna do osmi kapitol. V úvodu Mgr. Hejhalová jasně vymezuje cíle: v souvislosti s návrhem nového lexikografického záznamu frazémů poukázat na teoretické i praktické aspekty jeho zpracování na základě elektronických korpusů. Metodologie práce je představena ve druhé kapitole: autorka popisuje způsob sestavení korpusu, který zahrnuje frazémy se 133 frazeologicky aktivními názvy zvířat, a uvádí důvody pro volbu tohoto okruhu jako příkladového materiálu. Postup při vlastní analýze znázorňuje i přehledným schématem (s. 15). Výstižně charakterizuje základní druhy lexikografického využití korpusů, použité německé a české korpusy a nástroje k práci s nimi a uvádí odkazy na podrobnější informace zejména na příslušných internetových stránkách mannheimského Ústavu pro německý jazyk (IdS) a pražského Ústavu Českého národního korpusu (ÚČNK). Dále hodnotí způsob zpracování frazémů ve slovnících a internetových zdrojích, z nichž byly čerpány informace pro vlastní práci, a přesvědčivě vyvozuje potřebu lexikografického zpracování německé frazeologie pro české uživatele, jak to prozatím zahrnuje i projekt VNČAS.

Ve třetí kapitole se doktorandka věnuje teoretickým základům, nejprve vztahu frazeologie jako lingvistické disciplíny k lexikologii, slovtvorbě a syntaxi. V souvislosti s defrazeologickou derivací navrhuje mluvit také o „defrazeologických kompozitech“ (např. *steif wie ein Stock > stocksteif*, s. 33), i když podle Fleischera nemusí takové slovtvorné konstrukce vzniknout vždy ze slovního spojení; Fleischer je proto raději označuje jako „paralelní pojmenování“ (srov. Fleischer 1997: 185, také 169nn). Zajímavé je upozornění na shody a rozdíly mezi krácením slov a frazémů (s. 34). Obdobně by zde mohla být zmíněna i kontaminace / křížení.

V další části jsou diskutována kritéria vymezení frazému – polylexikalita, ustálenost a idiomaticita – a určeny typy frazémů zahrnutých do analýzy. Mgr. Hejhalová mj. upozorňuje na nejednotné používání některých termínů. Cituje např. Burgera (1989), který považuje frazémy, jejichž frazeologický význam můžeme odvodit z obrazu obsaženého v jejich doslovném významu, za „metaforické“; pokud však souvislost mezi oběma významy není zřejmá, mluví o frazéměch „idiomatizovaných“ (s. 49-50). Christine Palm naproti tomu rozlišuje v rámci různých druhů idiomaticity „průhledné“ a „nepřehledné metaforizace“ (Palm 1997: 12-13). S idiomaticitou souvisí také potřebné vymezení kolokací (*Staub saugen, Kritik üben, einen dringenden Appell an jmdn. richten; der Bär brummt*) a jejich odlišení od idiomů, volných slovních spojení a příp. od vazeb abstraktních substantiv s funkčními slovesy (*in Zusammenhang stehen*). Jak však sama autorka upozorňuje, jde jen o jedno z možných pojetí kolokací.

Jednotlivé aspekty frazeografie jsou představeny obecně a současně i konkrétně na zpracování frazémů ve VNČAS v porovnání s jinými slovníky a celou podkapitolu uzavírá přehled

struktury frazémového hesla v rámci celkové struktury daného heslového slova (uvedené v příloze) a názorný příklad. V souladu s požadavkem, že by se nové slovníky měly vytvářet na základě korpusů (s. 91), pak autorka uvádí způsoby využití elektronických korpusů (ale také internetu) při lexikografické práci obecně a konkrétně při práci na VNČAS, zejména při jejím vlastním frazeologickém výzkumu (s. 92). Zmiňuje i některé s tím související problémy jako prozatím nedostatečnou velikost německo-českého paralelního korpusu nebo korpusu mluveného jazyka (jako primární oblasti výskytu frazémů) a upozorňuje na význam obdobných výzkumů pro zlepšení korpusových nástrojů. Kapitola může sloužit i jako stručný úvod do korpusové lexikografie; řada odkazů na odbornou literaturu pak nabízí bližší seznámení s danou problematikou.

Význam korpusů pro frazeografii zřetelně vynikne ve čtvrté kapitole. Mgr. Hejhalová zde nejprve uvádí kritéria pro rozlišení různých druhů variant a synonym (svůj vlastní návrh jako základní vodítko shrnuje v přehledné tabulce na s. 98) a odlišuje variabilitu i od modifikací, transformací a jiných jevů. Poté ukazuje na frazémeh zpracovávaného okruhu, jak lze pomocí korpusové analýzy zjistit a doložit zejména různé typy variability a transformací, ale také např. jisté druhy antonym a dále anomálie frazémů a omezení nebo preference v jejich užití. Vhodně uvádí četné příklady zadání dotazu i konkrétní výsledky kookurenčních analýz a výsledky ve formě částí konkordančních seznamů, podle potřeby i delší kontext frazémů. Mezi příklady na gramatické varianty, konkrétně jako příklad na alternující valenční struktury, uvádí výjimečně frazém s částí těla (*jmdm. / für jmdn. die Daumen drücken*, s. 94), pravděpodobně kvůli tomu, že se tento typ variant (prostý / předložkový pád) ve zpracovávaném korpusu nevyskytl (srov. s. 115-116). Zvláštní pozornost je věnována také přirovnáním – doktorandka jasně formuluje kritéria pro jejich zařazení do slovníku, která zohledňují především znakovou funkci pravé strany přirovnání (komparáta) a obvyklost přirovnání. Návrhem pravidel pro způsob uvádění přirovnání v pasívním slovníku (jako je VNČAS) vychází vsťíc potřebě vytvořit zde jednotný systém. V případě víceslovných termínů a vlastních jmen upozorňuje na důležitý rys, kterým se liší od vlastních frazémů – nemožnost nahradit je v textu jejich výkladem obdobně, jako lze frazémy nahradit opisem jejich významu.

V páté kapitole doktorandka na základě vlastní lexikografické (frazeografické) zkušenosti upozorňuje na výhody a nevýhody práce s korpusy (a také s internetem) a u problémů navrhuje řešení (srov. již výše uvedenou poznámku o významu obdobných výzkumů pro zlepšení korpusových nástrojů). Tato část práce je i díky bohatému obrazovému materiálu zejména pro začátečníky názorným návodem, jak lze korpusů při frazeologickém výzkumu co nejlépe využít.

Šestá kapitola se pak zabývá vybranými problémy frazeografického popisu: informace získané z korpusů zdůvodňují rozdíly v údajích v připravovaném VNČAS oproti nejednotným informacím ve zkoumaných dosavadních slovnících. Mgr. Hejhalová přitom rozlišuje, jaké typy slovních spojení mají nebo mohou být ve frazeologickém slovníku a jaké zase ve frazeologické či jiné části heslové stati obecného slovníku, a to na jedné straně čistě teoreticky, na druhé straně z hlediska nerodilého mluvčího (srov. případ neidiomatických spojení dvou slov s přeneseným významem, jejichž význam je sumou obou přenesených významů, jako *ein harter Hund*, s. 204). Srovnáním údajů ze slovníků a z korpusů autorka dále zjistila nové frazémy (uvedené v tabulce na s. 206-207) a toto srovnání ji také vedlo k vytýčení jednoho z dalších výzkumných úkolů souvisejícího s lexikografickým zpracováním frazémů se stejným „frazeologickým jádrem“, které v jednotlivých frazémeh může být morfologicky a sémanticky stejné nebo různé (srov. s. 204-205). Obecnější načrtnutí

navazujícího výzkumu (zkoumání sémantiky frazémů v rámci korpusové lexikografie) pak po shrnutí a zobecnění výsledků práci uzavírá.

V disertační práci Mgr. Věry Hejhalové se zřetelně projevuje velmi dobrá obeznámenost autorky s frazeologií, korpusovou lingvistikou a lexikografií (frazeografií), související s účastí na projektu VNČAS. Přínos práce je tedy evidentní, ale je dán samozřejmě i výše naznačeným způsobem zpracování tématu. Práce je napsána odborným a přitom čtivým jazykem a stylem, kapitoly na sebe logicky navazují a jednotlivé části jsou propojeny potřebnými odkazy. Text, v němž je vhodně využito různých druhů písma, účelně doplňuje bohatý grafický materiál.

Vzhledem ke všem uvedeným skutečnostem disertační práci Mgr. Věry Hejhalové jednoznačně doporučuji k obhajobě.

V Olomouci 28. června 2012

Mgr. Michaela Kaňovská, Ph.D.
Katedra germanistiky FF UP